

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

ANALİZ 304
EYLÜL 2022

SURİYE'DE İRAN DESTEKLİ MİLİSLER: PROFİLLER VE İŞLEVLERİ

ÖMER BEHRAM ÖZDEMİR

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2022

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Yayınlanma Tarihi: 21 Eylül 2022

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20

Eposta : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı.

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

SURİYE'DE İRAN DESTEKLİ MİLİSLER: PROFİLLER VE İŞLEVLERİ

Yazar Hakkında

■ Ömer Behram Özdemir

Lisans eğitimini Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde alan Özdemir, "Avrupa'da Ayrılıkçı Milliyetçi Hareketler: IRA ve ETA Örnekleri" başlıklı teziyle mezun olmuştur. Hâlihazırda Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Doktora programında eğitimine devam etmektedir.

2011-2020 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü ve Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Suriye İç Savaşı, devlet dışı silahlı aktörler ve yabancı savaşçılar konularında makaleler, kitap bölümleri ve analizler kaleme almıştır. İleri seviyede İngilizce ve orta seviyede Fransızca bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

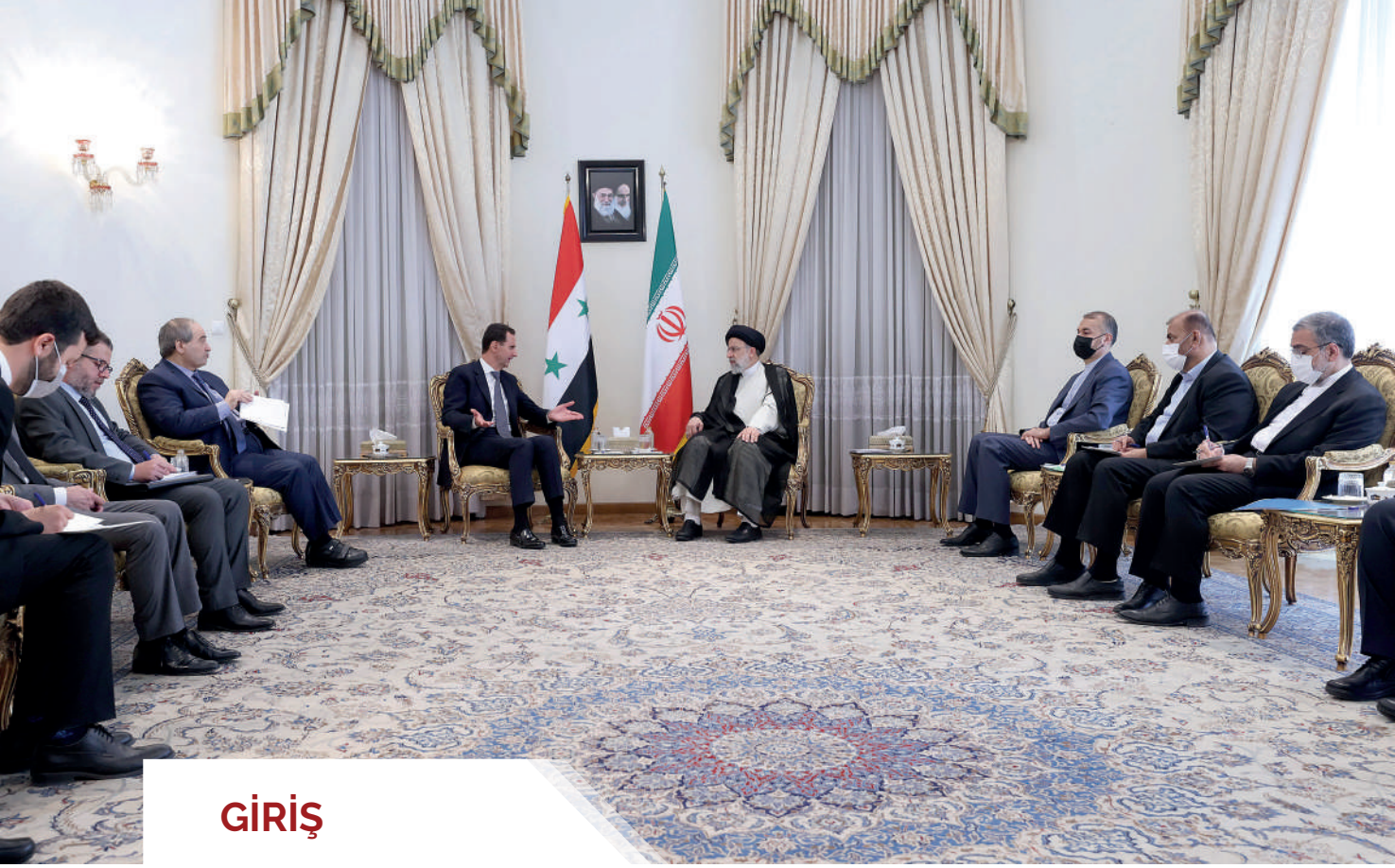
3 GİRİŞ

7 ÖNDE GELEN İRAN DESTEKLİ MİLİS GÜÇLER

15 BÖLGESEL/KÜRESEL AKTÖRLERİN DENGELENMESİ:
ABD, İSRAİL, TÜRKİYE VE RUSYA

21 İLLEGAL FİNANSMAN VE MİLİS LOJİSTİĞİNİN GÜVENLİĞİ

23 SONUÇ

GİRİŞ

iran, Suriye’de halk ayaklanmasının ardından zayıflayan Esad rejiminin güvenlik unsurlarına doğrudan nüfuz edebilmek amacıyla krizin ilk günlerinden itibaren ordu güçlerine ek olarak yeni silahlı güçleri savaş sahasına gönderme yönünde hamleler gerçekleştirmiştir. Mazisi 1980’li yıllara dayanan Şebbiha yapılanmasını Ulusal Savunma Güçleri (USG) adı altında yeniden şekillendirme sürecinde etkin rol oynayan Tahran, rejimin savunma siyasetine nüfuz etmek hususunda USG’den arzu ettiği sonucu elde edememiştir. Irak tecrübesi, İran destekli milislerden oluşan Haşdi Şabi yapılanmasının uzun bir sürecin ardından yasal bir kolluk kuvveti hâline gelmesi ve İran’ın Irak’a bağlı yasal güçler üzerinde doğrudan etki sahibi olmasıyla sonuçlanmıştır.¹

Her ne kadar Suriye ve Irak’ın toplumsal yapıları ve bölgesel aktörlerle ilişkileri farklılık yaratıyor olsa da İran’ın bölgedeki nüfuzunu artırarak Lübnan üzerinden Akdeniz’e ulaşma stratejisinde Şam en az Bağdat kadar önem teşkil etmektedir. Bu sebeple Tahran USG güçlerine ek olarak farklı silahlı unsurlar üzerinden de Suriye’de nüfuzunu arttırma yolunu seçmiştir. Beşar Esad’ın kardeşi Mahir Esad’ın komutasındaki ordu birliği 4. Zırhlı Tümen İran Devrim Muhafızları ve Hizbullah ile yakın iş birliği hâlinde olup Tahran’ın rejim ordusu içerisindeki en önemli uzantısı konumundadır.² 4. Zırhlı Tümen, birlikte hareket ettiği diğer İran destekli milis güçlerle birlikte güney Suriye’de hem Rusya himayesindeki eski muhalif unsurları hedef alan politikalarıyla bölgedeki İran varlığını güçlendirmekte³ hem de Captagon başta olmak üzere uyuşturucu maddelerin

¹ "Iraqi president signs Hashd al-Shaabi law", *Rudaw*, Aralık 2016.

² Abdullah Alghadawi, "The Fourth Division: Syria's parallel army", *Middle East Institute*, 2021.

³ Gürkan Demirhan, "Dera Bölgesinde Yaşananlar", *Suriye Gündem*, 2021.

Tahran, USG üzerinden ulaşmaya çalıştığı lakin başaramadığı hedefe, yani Esad rejimi savunma güçleri içinde resmî bir uzantıya sahip olma amacına, YSG yapılanmasıyla ulaşmıştır.

üretim ve lojistik süreçlerinde görev alıp Esad rejiminin illegal finansman kaynağı olan uyuşturucu kaçakçılığında başrolde bulunmaktadır.⁴

Her ne kadar 4. Zırhlı Tümen, rejim ordusu içinde otonomiye sahip ve İran ile hayli yakın temasta olsa da başta Mahir Esad olmak üzere Baas rejiminin doğrudan uzantısı ve kuruluşu ve bir Baas gücü olması itibarıyla bu çalışmanın çerçevesinin dışında kalmaktadır. Bu çalışma, ortaya çıkışları ve inşa süreçleri açısından USG unsurlarıyla benzerlik gösteren Yerel Savunma Güçleri (YSG) ve literatürde "Şii milisler" adı altında tasnif edilen İran destekli mezhepçi milis güçleri ve bu güçlerin İran'ın bölge siyasetindeki işlevlerini ele alacaktır.

Tahran, USG üzerinden ulaşmaya çalıştığı lakin başaramadığı Esad rejimi savunma güçleri içinde resmî bir uzantıya sahip olma amacına, YSG yapılanmasıyla ulaşmıştır. USG'nin resmî bir zemine yerleştirememesi ve Rusya'nın süreç içerisinde bir kısım USG unsurları üzerinde etkisini arttırması USG'yi İran hedef-

lerinden uzaklaştırmıştır. Buna alternatif olarak 2013'te kurulan, ilk etapta Halep, Deyrezzor ve Rakka'da teşkilatlanan YSG ise 2017'de rejim tarafından alınan bir kararla rejim ordusunun resmî bir parçası olarak kabul edilmiş ve İran için Haşdi Şabi sonrası ikinci bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir.⁵ Silah ve mühimmat desteği, askerî eğitim ve maaş ödemeleri dâhil sırtını tamamen İran ve Lübnan Hizbullahı'na dayayan YSG unsurları⁶ kısa süre içerisinde on binlerce kişilik bir güç hâline gelerek sahadaki en etkili rejim unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Sayıları 50 bini bulan YSG unsurlarına yine sayıları zirve dönemlerinde toplamda 40 bini aşan Afgan, Pakistanlı, Iraklı, Lübnanlı ve yerel Şii milis unsurları eklenince Tahran'ın sahada dengeleri belirleyecek bir güce ulaştığı görülmektedir.⁷ Söz konusu bu milis güçlerin tamamında İran'ın tepeden tırnağa nüfuzundan söz etmek mümkün değildir. Kudüs Tugayı hem İran⁸ hem Rusya⁹ ile dirsek temasında olan ve konjonktüre göre bu iki aktörden birine daha yakın konumlanan bir örnek olarak mevcuttur.

⁴ Ben Hubbard ve Hwaida Saad, "On Syria's Ruins, a Drug Empire Flourishes", *New York Times*, 2021.

⁵ Hamidreza Azizi, "Integration of Iran-backed armed groups into the Iraqi and Syrian armed forces: implications for stability in Iraq and Syria", *Small Wars & Insurgencies*, 33:3, 2022, p.508.

⁶ Reinoud Leenders ve Antonio Giustozzi, "Foreign sponsorship of progovernment militias fighting Syria's insurgency: Whither proxy wars?", *Mediterranean Politics*, p.7.

⁷ Orit Perlov ve Udi Dekel, "The Model of Iranian Influence in Syria.", *INSS*, 2020, p.3-4.

⁸ N. Mozes, "Iran Tightens Its Grip On Syria Using Syrian And Foreign Forces", *MEMRI*, 2015.

⁹ Caleb Weiss, "Russian special forces train Palestinian militia in Syria", *Long War Journal*, 2019.

Keza İran ile yakın teması haricinde rejim istihbarat unsurları, Baas Tugayları, Cumhuriyet Muhafızları ile iş birliği içinde olan grupların varlığından söz etmek de mümkündür.¹⁰

İran'ın Suriye'de USG ve YSG'yi inşası, önce Lübnan Hizbullahı daha sonra yerli ve yabancı Şii milisleri sahaya sürmesi, savaşın seyrine rejim lehine etki etmiştir. Bununla birlikte bu müdahale rejim güvenlik siyasetinin merkezinde rejim ordusunun olduğu senaryonun artık yeniden uygulanması imkânını ortadan kaldırmış ve rejim blokunu ele geçiren "milisleşme" furiasının dinamosu olmuştur. Suriye'de başat aktör olmak isteyen Rusya, rejim ordusunu kendi kontrolündeki 5. Kolordu üzerinden dönüştürüp etkin bir aktör hâline getirme yolunu seçmesine rağmen milisleşme furiasının üstesinden gelemeyince kendisi bir milis sponsoru aktör hâline gelmiştir. Nitekim, Esad rejimi istihbarat unsurları da Tahran ve Moskova'nın zirveye çıkan nüfuzlarına rağmen sahada var olabilmek amacıyla rejim ordusunu merkezileştirip tek bir büyük güç yapma yolu yerine, milisleşmede pay sahibi olmayı tercih etmişlerdir. Öyle ki rejim sahada kendisi adına milis güçlere sahip olan savaş ağaları-

nı göstermelik seçimlerde parlamentoya sokarak hem taltif etmiş hem de Suriye'nin bugününde milislerin taşıdığı önemi de gözler önüne sermiştir.¹¹

Ayaklanmanın henüz ilk döneminde Şebbiha yapılanması üzerinden şiddetle gösterileri bastırmak politikasının destekçisi olan Tahran'ın Irak tecrübesinden hareketle Suriye'de de milisler üzerinden teşkilatlanmak için fırsat kolladığı söylenebilir. Lakin Tahran'ın bu süreci başlatması rejim ordusunun savaşın ilk bir buçuk yılı içerisinde firarlar dâhil olmak üzere verdiği büyük kayıplar ve sahada kayıpları tersine çevirecek kapasiteyi gösterememesinin ardından gerçekleşmiştir. USG ve YSG yapılanmalarıyla yerel unsurlar üzerinden sahaya nüfuz eden İran, kendi ihracı olan yabancı milisleri de eş zamanlı olarak devreye sokmuştur. Lübnan Hizbullahı'nın Kuseyr'de muhaliflere karşı başarısız kalan rejim ordusunun yanında savaşa girip gidişatı rejim lehine döndürmesi kısa vadede Humus'ta orta vadede ise Şam ve çevresinde denge- nin rejim lehine bozulmasına yol açmıştır.¹² Seyyide Zeyneb Türbesi'nin merkeze alındığı kutsal bir savaş söylemi üzerine Şii milislerin Suriye'ye sevkine başlayan Tahran kısa sürede pek çok cep-

Sayıları 50 bini bulan YSG unsurlarına yine sayıları zirve dönemlerinde toplamda 40 bini aşan Afgan, Pakistanlı, Iraklı, Lübnanlı ve yerel Şii milis unsurları eklenince Tahran'ın sahada dengeleri belirleyecek bir güce ulaştığı görülmektedir.

¹⁰ Helle Malmvig, "Mosaics of power: Fragmentation of the Syrian state since 2011", *DIIS Report*, No. 2018:04, p.8.

¹¹ Karam Shaar ve Samy Akil, "Inside Syria's Clapping Chamber: Dynamics of the 2020 Parliamentary Elections", 2021.

¹² Nicholas Blanford, "The Battle for Qusayr: How the Syrian Regime and Hizb Allah Tipped the Balance", *CTC Sentinel*, 2013, vol:6, issue: 8, p.21.

heye bu milislerden sevk etmiştir. Kuseyr'in ardından Halep'te Şii köyleri Nubl ve Zehra'ya ciddi sayılarda milis yerleştiren İran, Halep'te yıllarca süren savaşta şehrin kuşatmasında bu güçlerden faydalanırken hâlihazırda Türkiye ve SMO'nun kuzey Halep'teki birliklerini de yine bu milisler üzerinden taciz ve tehdit etmektedir. Halep'in güneyinde ise Afgan Fatımi Tugayı binlerce milisiyle şehrin kuşatılma sürecinde İran adına büyük işlev görmüştür.¹³

Başkent Şam'da ise özellikle doğu Guta bölgesinde Lübnan Hizbullahı'nın kullanıldığı görülmüştür.¹⁴ 2013'te gerçekleştirilen kimyasal saldırı ve Guta'daki insanlık dışı kuşatma pratiklerinde rejim ordusu kadar İran destekli Şii milislerin de önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında savaşın en kanlı iki cephesi olan Şam ve Halep'te İran destekli milisler hem savaşın kaderinin değişmesinde rol oynamışlar hem de uluslararası hukukun konusu olan pek çok savaş suçunun faili olarak tarihe geçmişlerdir. İran destekli milis güçler rejim ordusunun işlevsel bir yapı olma

özelliğini kaybettiği, rejimin sürekli toprak kayıpları yaşayarak kan kaybettiği bir dönemde sahneye çıkmıştır. Rejimin ilk önce hayatta kalmasında daha sonra da Rusya'nın müdahalesiyle birlikte avantajlı konuma gelmesinde pay sahibi olan bu güçler, 2022 itibarıyla İran'ın doğu Akdeniz rotasında "nüfuz inşası" ve "diğer aktörleri dengeleme" hedeflerinde kullandığı yegâne araçlardır.

Kuzeyde Türkiye'ye, güneyde ve doğuda ABD'ye, rejim kontrolündeki alanların genelinde de Rusya'ya karşı bir denge aracı olarak kullanılan milis güçler ayrıca Tahran'ın bölgede ideolojik olarak kendine bir zemin hazırlamasına da yardımcı olmaktadır. Tüm bunların yanında ise ekonomik olarak yıkım yaşayan ülkede hem rejimin ayakta kalması hem de milislerin operasyonel maliyetinin azaltılması illegal finansman yollarının kullanılmasına yol açmıştır. Bu da İran destekli milislerin tüm bölgeyi etkileyen Suriye merkezli uyuşturucu ağı için hayati rollere sahip olması anlamına gelmektedir.

¹³ "18,000 Shia militiamen fight for Syria's Assad: Sources", *Anadolu Ajansı*, 2016.

¹⁴ "Hezbollah forces participating in Ghouta massacre", *YnetNews*, 2018.

ÖNDE GELEN İRAN DESTEKLİ MİLİS GÜÇLER

YEREL SAVUNMA GÜÇLERİ (YSG)

Ulusal Savunma Güçleri (USG) projesinden beklediğini bulamayan İran'ın ülke sathında ve yerel unsurlara dayanan bir başka milis yapılanması olan YSG hem ideolojik indoktrinasyon sebebiyle hem de "resmî" bir kolluk kuvveti olarak rejim tarafından tanınması sebebiyle USG'den ayrılmıştır. Çok sayıda irili ufaklı milis gücü çatısı altında barındıran YSG'nin milis kapasitesinin 50 bin civarında olduğuna dair iddia mevcuttur.¹⁵ Hizbullah ve İran Devrim Muhafızları'nın yoğun etkisinin görüldüğü yapılanma aynı zamanda resmî bir ordu birliği olduğu için rejim ordusu ile İran Devrim Muhafızları'nın bir ortak projesi olarak da nitelendirilmektedir.¹⁶ İlk olarak Halep'te ortaya çıkan yapı, sahadaki başarısının ardından Şam, Lazkiye ve Hama'dan sonra rejimin kontrolündeki

tüm bölgelerde yeni uzantıları üzerinden yayılmış ve hatta bazı Hristiyan rejim milislerini dahi bünyesine katmıştır.¹⁷

BAKIR TUGAYI (LİVA EL-BAKIR)

Militanlarının ekseriyeti Halep-Deyrezzor hattında etkin olan Bakara aşiretinin üyelerinden müteşekkil olan Liva el-Bakır İran destekli Yerel Savunma Güçleri'nin bir parçasıdır. İsmi aşiretin köklerinin dayandığı iddia edilen ve Şii inanç tarihinde Şii ekolün kurucuları arasında kabul edilen Muhammed el-Bakır'dan almaktadır.¹⁸ Aşiretin büyük çoğunluğu diğer orta ve doğu Suriye aşiretlerine benzer şekilde Sünni inancına mensup olmakla birlikte özellikle Liva el-Bakır milisleri için Bakara aşiretinden çok sayıda Şii de bulunmaktadır. Aşiretin Muhammed el-Bakır üzerinden kendilerini Ehli Beyt'e dayandırmaları İran'ın bilhassa doğu

¹⁵ Nawar Saban, "Factbox: Iranian influence and presence in Syria", *Atlantic Council*, 2020.

¹⁶ "Iran's Networks of Influence in the Middle East", *The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, 2020, p.93-94.

¹⁷ Nawar Shaban, "The Iranian Crescent: Iran's Political, Geostrategic and Economic Interest in Syria- Part Three- Syrian-Iranian Relations since 2000", *Konrad Adenaur Stiftung*, p.6.

¹⁸ Nicholas Heras, Bassam Barabandi ve Nidal Betare, "Deir Azzour Tribal Mapping Project", *CNAS*, 2017, p.4.

Suriye'de Şiiliği yayma siyasetine zemin hazırlamıştır.¹⁹ Örgütün kendi iddiası Halep'te rejimle muhalifler arasındaki çatışmanın başladığı 2012 senesinin Liva el-Bakır'ın kuruluş tarihi olduğu yönündedir. Bununla birlikte örgütün sahadaki varlığının görünür hâle gelmesi, 2015 ve sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Örgüt ilk etapta Halep'in güney kırsalında muhaliflere karşı çatışmalara katılmış daha sonraki dönemde ise tüm Halep cephesinde, çöl bölgesinde ve Deyrezzor'da faaliyetlerini arttırarak sürdürmüştür. Hareket en-Nuceba, Lübnan Hizbullahı ve İran Devrim Muhafızları yapılanmasıyla oldukça yakın ilişkilere sahip olan örgüt, Suriye'deki Amerikan güçlerini hedef alan tehditkâr açıklamalar ve Afrin'de TSK'ya karşı YPG'ye verilen rejim desteğinde başrol oynamıştır.²⁰

LİVA SEYYİDE RUKİYYE²¹ (LSR)²²

İsmi Hz. Hüseyin'in kızı Rukiyye'nin Şam'da bulunan ve kendi adını taşıyan cami ve türbesinden alan örgüt Şam merkezlidir. Milisleri, Şam'ın yerli Şiilerinden müteşekkil olan örgüt pek çok muadili İran destekli milis yapı gibi Şam'daki kutsal mekânları korumak amacıyla yola çıkmıştır. Söz konusu cami, 1985'te İran'ın maddi desteğiyle İran mimarisine uygun inşa edilmiş ve İran tarafından kontrol edilmeye devam edilerek Tahran'ın Şam'daki yumuşak güç merkezlerinden biri hâline gelmiştir.²³ LSR'nin kuruluşuna dair net bir tarih üzerinde mutabakat olmamakla birlikte 2012

veya 2013 tarihleri üzerinde durulmaktadır. Örgüt kuruluşunun ilk yıllarında Irak merkezli ve aynı zamanda Suriye'de de savaşmakta olan Ketaib Seyyid eş-Şüheda grubunun bir uzantısı olarak hareket etmiş ve bu örgütten askerî eğitim ve silah yardımları almıştır.²⁴ Doğu Guta başta olmak üzere Şam'da faaliyet gösteren örgüt Navvar Şaban'a göre milis sayıları 5000 ile 8000 arasında olan yerli Şii unsurların önde gelenlerindendir.²⁵

HİZBULLAH EN-NUCEBA HAREKETİ (HNH)

Suriye'de rejim cephesinde savaşan Irak merkezli gruplardandır. Lideri ve kurucusu olan Ekrem el-Kaabi İran Devrim Muhafızları ile sıkı ilişkilere sahip bir figür olarak Tahran'ın bölgedeki önemli uzantıları arasında görülmektedir. Daha önceleri Irak'ın önde gelen İran destekli milis gruplarından Asaib Ehl'il-Hak'ın bünyesinde bulunan Kaabi, Suriye iç savaşının patlak vermesinin ardından yine İran'ın desteğiyle HNH'yi kurmuştur. Tahran'ın yanı sıra Ketaib Hizbullah ve Lübnan Hizbullahı ile de yakın ilişkilere sahip olan örgüt, Irak merkezli örgütler arasında Suriye'deki en faal yapıların başında gelmektedir. İran Devrim Muhafızları'nın desteğiyle kurulan örgütün aynı dönemlerde resmî yayın kuruluşu Nuceba TV'de kurulmuş bu kanal ilerleyen dönemde ABD tarafından yaptırım listesine alınan kurgulardan biri olmuştur.²⁶ Iraklı milis örgütle-

¹⁹ Ömer Behram Özdemir, "Deyr ez-Zor'da İran Destekli Milis Yapısının Üç Cephesi", *ORSAM*, 2021.

²⁰ Amir Toumaj ve Romany Shaker, "IRGC-controlled Syrian militia declares jihad against US forces in Syria", *FDD's Long War Journal*, 2018.

²¹ Seyyide Rukiyye Tugay.

²² Örgüt kimi kaynaklarda Caferi Gücü olarak da anılmaktadır. Bunun sebebi devşirilen milislerin yoğun olarak Şam'da bulunan İmam Cafer Sadık mahallesindeki Suriyeli Şiilerden müteşekkil olmasıdır.

²³ Phillip Smyth, Hizballah Cavalcade: al-Quwat al-Ja'afariyah & Liwa Sayyida Ruqayya: The Building of an "Islamic Resistan in Syria", *Jihadology*, 2015.

²⁴ Aymenn Jawad Al-Tamimi, "The 'Martyrs' of Liwa al-Sayyida Ruqayya (The Ja'afari Force)", *Syria Comment*, 2016.

²⁵ Nawar Shaban, "The Iranian Crescent: Iran's Political, Geostategic and Economic Interest in Syria- Part Three- Syrian-Iranian Relations since 2000", *Konrad Adenaur Stiftung*, p.6.

²⁶ Michael Knights, "Profile: Harakat Hezbollah al-Nujaba", *The Washington Institute*, 2021.

rin Suriye'deki faaliyetleri ilk etapta Seyyide Zeyneb bölgesinin korunması hedefi etrafında şekillenirken HNH, faaliyet alanını Seyyide Zeyneb ve Şam'ın ötesine taşıyan ilk gruplardan olarak İran destekli milislerin Suriye sathına yayılmasındaki sürecin öncülerinden olmuştur. Seyyide Zeyneb bölgesinin haricinde de savaşma kararı sebebiyle başka İran destekli milis güçlerle fikir ayrılıkları yaşayan örgüt, yine de Haziran 2013'ten itibaren Halep cephesine milis göndermeye başlamıştır.²⁷ Bölgedeki varlığını kendi bünyesinde kurduğu alt gruplarla köklendirmek isteyen örgüt, bu amaç doğrultusunda Ammar bin Yasir Tugayı, Hasan Mücteba Tugayı ve Hamad Tugayı gibi yapıların kurulmasında öncü rol oynamıştır. Muhalifler ve IŞİD'e karşı savaş bahanesiyle bölgedeki İran nüfuzunun arttırılması siyasetinin önemli aparatlarından olan örgüt, ayrıca Türkiye'nin Irak'taki askerî varlığını gerekçe göstererek Türkiye'yi tehdit eden videolar yayımlamasıyla da bilinmektedir.²⁸

KETAİB SEYYİD EŞ-ŞÜHEDA (KŞŞ)

Irak merkezli-İran destekli bir başka milis gücüdür. 2013'ten itibaren aktif olarak Suriye sahasında bulunan KŞŞ'nin kurucu lideri Ebu Mustafa el-Şeybani eski bir Ketaib Hizbullah lideri olup aynı zamanda uzun yıllardan bu yana İran Devrim Muhafızları ile dirsek teması hâlinde olmuştur. Irak'ta Haşdi Şabi çatısı altında bulunan KŞŞ bölgedeki ABD güçlerini çeşitli defalar hedef alan tehdit mesajları yayımlamıştır. ABD tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarında, Suriye içerisinde Tanf ve

Elbukemal bölgelerinde hedef alınan milis güçler arasında bulunan KŞŞ,²⁹ bölgedeki İran varlığının önemli sacayakları arasındadır. İran tarafından doğrudan fonlanan örgüt, aynı zamanda Haşdi Şabi unsuru olması sayesinde Irak devletinden de finansman sağlamaktadır. Şam'da -özellikle doğu Guta'da- ve Dera'da muhaliflere karşı yoğun çatışmalara giren örgütün 2013'te Şam'da gerçekleştirilen kimyasal saldırıda bölgenin kuşatılması ve saldırıdan kaçmaya çalışacak muhaliflerin engellenmesi görevini icra ettiği de örgütle alakalı iddialar arasındadır.³⁰

ZÜLFİKAR TUGAYI

Muadili İran destekli pek çok örgüt gibi Seyyide Zeyneb başta olmak üzere Suriye'de Şiiler için kutsal kabul edilen türbelerin muhafızlığı amacıyla 2013'te kurulan örgüt, adını Hazreti Ali'nin ünlü kılıcı Zülfikar'dan alarak yine diğer pek çok İran destekli örgütte olduğu gibi künyesinde dini/mezhebî vurgularla yola çıkmıştır. Başkent Şam'ın güneyinde muhaliflere karşı çatışmalarda rol oynayan örgütün Ebu'l Fazl el-Abbas örgütü içinden çıkan bir yapı olduğu ve hem Lübnan Hizbullahı'ndan hem de Iraklı Şiilerden milis devşirdiği iddia edilmektedir.³¹ Adra ve Nebek başta olmak üzere Rif Şam bölgesinde çok sayıda çatışmaya giren örgüt, Dera'da ise Mahir Esad'a bağlı 4. Zırhlı Tümen ile ortak operasyon odaları altında savaşmıştır.³² Örgüt komuta kademesinde İran ile yakın temasta olan Iraklı Şii unsurların hâkim olduğu bilinmektedir.³³

²⁷ Phillip Smyth, "The Shiite Jihad in Syria And its Regional Effects", *The Washington Institute*, 2015.

²⁸ "Haşdi Şabi'ye bağlı grup, Türkçe video ile Türkiye'yi tehdit etti: Türkiye ile İran arasındaki rekabet hali Irak'ta çok daha sert karşılık bulacak", *Independent Türkçe*, 2021.

²⁹ Michael Knights, "Profile: Kataib Sayyid al-Shuhada", *The Washington Institute*, 2021.

³⁰ K. Gilbert, "The Rise of Shi'ite Militias and the Post-Arab Spring Sectarian Threat", *International Institute for Counter-Terrorism*, p.29-30.

³¹ Matthew Levitt ve Aaron Y. Zelin, "Hizb Allah's Gambit in Syria", *CTC Sentinel*, 2013, p.16-17.

³² Caleb Weiss, "Leader of Iranian-backed Shia militia seen inside Syrian military ops room", *Long War Journal*, 2018.

³³ Ömer Behram Özdemir, "Suriye İç Savaşında Şii Milisler", *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran, Ankara: SETA Yayınları, 2018, s.446.

FATİMİ TUGAYI

İran Devrim Muhafızları tarafından Şii Afgan milislerin mobilize edilmesi amacıyla 2013'te kurulan örgüt, adını İslam tarihinde Hilafet makamı üzerinde bir dönem hâkimiyet kuran Şii Fatîmi devletinden almaktadır. Savaş öncesinde Suriye'de -Şam'da Seyyide Zeyneb bölgesi ve çevresinde- mukim Şii Afganlar, İran'da mukim Şii Afganlar ve mülteci konumundaki Şii Afganlar Fatîmi Tugayı'nın insan kaynağını besleyen damarlar olarak öne çıkmaktadır.³⁴ Halep, Dera, Humus, İdlîb, Hama, Deyrezzor ve Şam'da hem muhaliflere hem de IŞİD'e karşı rejim yanında çatışmalara giren örgüt sahadaki askerî başarısı ve disipliniyle ön plana çıkmış ve muadili rejim unsurlarından ayrılmıştır.³⁵ Halep ve Dera'da muhaliflere karşı çatışmalarda ön plana çıkan ve uluslararası alanda duyulan örgüt son yıllarda ise Humus-Deyrezzor arasındaki çöl bölgesinde IŞİD'e karşı girişilen operasyonlarda yer almış ve IŞİD tarafından düzenlenen saldırılarda hedef gruplar arasında olmasıyla gündeme gelmiştir. Bir dönem sayılarının 10 binin üzerine çıktığı düşünülen örgütün 2022 itibarıyla sahadaki aktif milis sayısı Navvar Şaban'a göre 3-4 bin civarındadır.³⁶ Aylık 450 ila 700 USD civarında ücret kazanan bu milisler aynı zamanda İran tarafından sağlanan vatandaşlık, ikamet ve çalışma izni gibi sosyal avantajlara da sahiptir. Devrim Muhafızları unsurları Şii Afganlardan müteşekkil insan kaynağı havuzunu Hüseyinîyeler ve ideolojik endoktrinasyon merkezi olarak kullanılan kültür merkezleri üzerinden devşirmeye çalışırken³⁷ bahsi

geçen sosyal avantajlar da bilhassa mülteci pozisyonundaki Afganlar için Fatîmi Tugayı'na katılmak hususunda teşvik edici rol oynamaktadır. 2019'da ABD'nin yaptırımlar listesine giren örgüt, çocuk savaşçı kullanma suçlamalarına da hedef olmuştur.

ZEYNEBİYYUN TUGAYI

İran Devrim Muhafızları'nın Fatîmi Tugayı içerisindeki Şii Pakistanlı milis varlığını genişleterek oluşturduğu Zeynebiyyun Tugayı, Suriye'de İran destekli Şii Pakistanlılardan müteşekkil bir milis örgüttür. Her ne kadar Suriye'de savaşılan ilk Şii Pakistanlılar, Fatîmi Tugayı içerisinde olup varlıkları 2013'e dayansa da ayrı bir yapı olarak Zeynebiyyun Tugayı'nın inşası 2014'ün sonu 2015'in başına dayanmaktadır.³⁸ İran tarafından sosyal yardımlar ve ideolojik eğitim süreciyle devşirilen milislerin askerî eğitimleri ve örgütsel inşâ süreçleri de Devrim Muhafızları kontrolünde gerçekleşmiştir.³⁹ İlk etapta benzerleri gibi Şam'da Seyyide Zeyneb bölgesi ve çevresindeki çatışmalarda yer alan örgüt süreç içerisinde Dera, Humus ve Deyrezzor bölgelerinde varlığını güçlendirmiştir. Rejimin İdlîb bölgesine uyguladığı baskı politikalarında diğer İran destekli milis güçler ile birlikte ön saflarda olan örgüt TSK tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarında hedef alınan rejim yanlısı örgütler arasındadır.⁴⁰

EBU'L-FAZL EL-ABBAS TUGAYI (ABBAS TUGAYI)

Seyyide Zeyneb bölgesinde yaşayan ve Irak merkezli (İran destekli) Şii milis güçleriyle de bağlantılı (Ketaib Hizbullah ve Mehdi Ordu-

³⁴ Phillip Smyth, "Iran's Afghan Shiite Fighters in Syria", *The Washington Institute*, 2014.

³⁵ Tobias Schneider, "The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War", *Middle East Institute*, 2018, p.11.

³⁶ Nawar Shaban, *age.*, p.8-9.

³⁷ Ömer Behram Özdemir, *age.*, s.448.

³⁸ Farhan Zahid, "The Zainabiyyoun Brigade: A Pakistani Shiite Militia Amid the Syrian Conflict", *Terrorism Monitor*, volume: 14, issue: 11, 2016.

³⁹ Aydın Güven, "İran destekli Zeynebiyyun Tugayı Pakistan'ın yeni ulusal güvenlik sorunu olabilir", *Anadolu Ajansı*, 2020.

⁴⁰ Joe Truzman, "Turkey's Operation 'Spring Shield' delivers blow to Hezbollah", *Long War Journal*, 2020.

su) milisler tarafından kurulan⁴¹ Abbas Tugayı, Suriye'deki İran destekli milis örgütlerin ilk örneklerindendir. İsmi Hazreti Ali'nin Kербela hadisesinde şehit olan oğlu Abbas'tan alan örgüt, mezhebî sembolleri propagandasında ön planda tutarken Irak merkezli Şii milis unsurların haricinde İran Devrim Muhafızları ve Lübnan Hizbullahı ile yakın ilişkilere sahiptir. Ekseriyeti Iraklı Şiilerden oluşsa da Suriyeli Şii unsurları da bünyesinde bulundurmaktadır. IŞİD'in Irak'ta alan hâkimiyetini arttırdığı dönemde Irak'ta bilhassa Samarra bölgesine milis yollayan örgüt,⁴² eylem sahası olarak sadece Suriye ile sınırlı kalmamaktadır. Eylem sahası ve söylemleri itibarıyla Suriyelilik vurgusu yerine Şiilik vurgusu ağır basmaktadır. Şam'da Yebrud, Mleiha, Carba, Kabun, Kasımiye, Doğu Guta, Barzeh, Beyt Sahm, Hacira, Cobar'da çatışmalara taraf olan örgüt, ayrıca Malula (Rif Şam), Şebaa (Rif Şam) Zara (Humus) bölgelerinde de eylemlerde bulunmuştur. Örgütün yukarıda bahsi geçen ilişkilerinin haricinde rejime bağlı Cumhuriyet Muhafızları ile de yakın temasta olduğu hatta bu ilişkilerin doğrudan iş birliği düzeyine ulaştığı iddiaları bulunmaktadır.⁴³ Öte yandan son dönemde Deyrezzor'da konuşlu birliklere ve karargahlara sahip oldukları⁴⁴ göz önüne alındığında bölgedeki diğer milis güçler gibi Tahran'ın nü-

fuz alanının merkezinde olduklarını söylemek mümkündür.

RIZA KUVVETLERİ

Adını Şiiliğin on iki imam inancının sekizinci imamı olan Ali er-Rıza'dan alan Rıza Kuvvetleri örgütü, Lübnan Hizbullahı'nın bölgedeki yerel uzantılarından olup Hizbullah tarafından sevk ve idare edilen bir milis güçtür. Hizbullah militanı Hamza İbrahim Haydar (Ebu Mustafa) tarafından kurulan⁴⁵ örgütün merkezi Humus'tur. Militanları çoğunlukla Humus, Şam, Dera ve Halep kökenli Suriyeli Şiilerden müteşekkil olan örgütün eylem sahaları ilk yıllarda Kalamun (Yebrud ve Rankus), Halep, Deyrezzor, Doğu ve Batı Guta (Şam), Humus ve Dera olarak göze çarpmaktadır.⁴⁶ Sonraki yıllarda bu bölgelere ek olarak İdlib⁴⁷ ve Lazkiye'de⁴⁸ de boy gösteren örgüt, ayrıca Rif Şam'a bağlı Kuteyfe'de İran destekli muhtelif güçlerle birlikte konuşlanmaktadır.⁴⁹ Kuteyfe bölgesi son dönemde İsrail tarafından hedef alınan bölgelerden biri olarak da bölgedeki İran/Hizbullah varlığının etkinliğini yansıtmaktadır.⁵⁰ Hizbullah'ın Suriyeli Şiiler içerisindeki önemli uzantılarından olan ve rejim ordusuna bağlı subaylarca da eğitilen Rıza Kuvvetleri,⁵¹ Rusya'nın savaşa müdahalesinin ardından Rus askerî eğitim sürecinden de geçmiş⁵² ve böylece hem İran/Hizbullah hem de Moskova ile teması bulunan bir yapı hâline gelmiştir.

⁴¹ Phillip Smyth, "From Karbala to Sayyida Zaynab: Iraqi Fighters in Syria's Shia Militias", *CTC Sentinel*, Syria Special Issue, volume: 6, issue 8, 2013.

⁴² Phillip Smyth, "Hizballah Cavalcade: From Najaf to Damascus and Onto Baghdad: Iraq's Liwa Abu Fadl al-Abbas", *Jihadology*, 2014.

⁴³ Aymenn Javad Tamimi, "Liwa Abu al-Fadl al-Abbas and the Republican Guard", 29 March 2018.

⁴⁴ "What do you know about the Abu al-Fadl al-Abbas Brigade militia?", *Deirezzor* 24, 2022.

⁴⁵ "Iran's Networks of Influence in the Middle East", *The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, 2020, p.95.

⁴⁶ Aymenn Jawad Al-Tamimi, "Quwat al-Ridha: Syrian Hezbollah", *Syria Comment*, 2015.

⁴⁷ David Sorenson, "Syria in Ruins: The Dynamics of the Syrian Civil War", *Praeger Security International*, 2016, p.51.

⁴⁸ <https://twitter.com/GregoryPWaters/status/1187894065372622849>, Erişim Tarihi: Ağustos 2022.

⁴⁹ <https://syriafiles.net/02-6/>, Erişim Tarihi: Ağustos 2022.

⁵⁰ "Israel attacks positions near Russian base in Syria", *The Cradle*, 15 August 2022.

⁵¹ Mazen Ezzi, "Lebanese Hezbollah's Experience in Syria", *European University Institute*, 2020, p.6.

⁵² Sarah Fainberg, "Russian Spetsnaz, Contractors and Volunteers in the Syrian Conflict", *Ifri*, 2017, p.24

Tablo: Suriye'de Başlıca İran Destekli Milisler (2011-2022)

İsim	İsimde mezhebi/dini vurgu var mı?	Operasyon Sahası	YSG grubu mu?
313 Güçleri	x	Kuneytra, Dera, Hama, Halep, Humus, Şam, Deyrezzor	x
Haşimi Tugayı		Elbukemal	
Rıza Kuvvetleri	x	Doğu Guta, Dera, Halep, Tedmür, Deyrezzor, Kalamun, Humus	
İmam el-Mehdi Tugayı	x	Dera, Doğu Guta, Kuneytra, Halep, Hama (kırsal)	
İmam el-Hüseyn Tugayı	x	Şam, Dera, İdlib	
Seyf el-Mehdi Tugayı	x	Şam, Humus, Tedmür	
Zülfikar Tugayı	x	Şam, Dera, İdlib, Deyrezzor	
Ketaib İmam Ali (Irak)	x	Deyrezzor, Humus, Halep	
Hazreti Abbas Tugayı	x	Kuneytra, Hama, Humus	
Hizbullah el-Nuceba Hareketi		Halep, Deyrezzor, Şam, Humus.	
Bâkir Tugayı	x	Hama, Rakka, Deyrezzor, Halep	x
Fatimi Tugayı	x	Dera, Deyrezzor, İdlib, Halep, Humus, Şam, Hama	
Zeynebiyyun Tugayı	x	Şam, Halep, Dera, Deyrezzor	
Seyyide Rukiyye Tugayı	x	Şam, Halep, Deyrezzor	x
Ebu'l Fazl el-Abbas Tugayı	x	Dera, Şam, Halep, Kuneytra, Deyrezzor	
Ketaib Seyyid eş-Şüheda	x	Şam, Dera, Kuneytra, Deyrezzor	
Kudüs Tugayı		Halep, Şam, İdlib, Hama, Humus, Deyrezzor	
Hizbullah (Lübnan)		Humus, Şam, Deyrezzor, Lazkiye, İdlib, Hama, Kuneytra, Dera, Haseke	
Fevc el-Hadi	x	İdlib, Hama, Humus, Deyrezzor	
"Özel Kuvvet"		Şam, Halep, Hama, Deyrezzor, Humus, Kuneytra	x
Saraya el-Ariin (Fevc Ebu Haris)		Lazkiye, Humus	x
Fevc Şeyh'ül Cebel		Lazkiye, İdlib, Hama, Halep, Deyrezzor	x

Fevc Sa'ir Allah		Halep	x
Şehid Zeynel Abidin Berri Tugayı		Halep, Humus, Deyrezzor, İdlib, Hama	x
Ketibetü'l-Maham el-Hasa		Humus, Şam, Lazkiye, İdlib, Halep	x
Ahrar Tugayı		Suveyde, İdlib, Deyrezzor, Humus	x
Saraya er-Ra'ad		Hama, İdlib, Humus, Şam, Halep, Lazkiye	x
Eşbal Hüseyin Tugayı	x	Humus, Deyrezzor, Halep	x
Muhtar el-Tikfi Tugayı	x	Lazkiye, Humus	x
Saraya el-Vaad		Deyrezzor, Humus, Şam	x
Vaad el-Sadık Güçleri		Şam, Dera, Kuneytra	x
Fevc Nebi el-Ekrem	x	Şam, Humus, Hama, Deyrezzor	x
El-Gâlibun	x	Şam, Halep, Kuneytra, Humus	x
Usud'ül Hüseyin Tugayı	x	Hama, Humus, Şam, Deyrezzor	x
Saraya Mukaveme		Lazkiye, Hama, Deyrezzor	x
Ketibe Neyreb		Halep	x
Fevc el-Safıra		Halep	x
Fevc el-Nubl vel-Zehra		Halep	x
Fevc Ra'ad el-Mehdi	x	Halep	x
Fevc İmam el-Hucce	x	Halep	x
Saraya Fursan el-Basil		Halep, İdlib	x
Rical el-Kaim	x	Halep, Dera, İdlib, Lazkiye, Deyrezzor, Hama	x
Asaib Ehl'ül Hak (Irak)			
Milli İtikadi Direniş	x	Şam, Halep, Humus	x
Bedir Tugayları (Irak)			
Tufuf Tugayı (Irak)			
Abdal Hareketi (Irak)			
Cünud Mehdi	x	Halep	x
Esedullah el-Galib Tugayı	x	Şam, Halep, Humus	
Ketaib Hizbullah (Irak)			

Not: Şam ve Rif Şam vilayetleri Şam adı altında ifade edilmiştir.

BÖLGESEL/KÜRESEL AKTÖRLERİN DENGELENMESİ: ABD, İSRAİL, TÜRKİYE VE RUSYA

Kasım Süleymani Halep'te KSS komutanlarıyla birlikte.

Suriye'de 300'ün üzerinde askerî üs/noktaya sahip olan⁵³ İran, bu bölgelerde hem kendi güçlerini (Devrim Muhafızları) hem de milis unsurları kullanarak büyük bir etki alanı inşa etmiştir. Bu geniş çaplı askerî varlık, Suriye'de etkin diğer aktörlere karşı bir denge unsuru olarak kullanılırken bu aktörlerin başında ABD gelmektedir. Tahran'ın sahadaki milis uzantılarının ABD'ye karşı faaliyetlerini doğu ve güney Suriye'de görmekteyiz. Doğu Suriye'de ABD'nin bölgedeki müttefiki YPG/SDG'nin yeraltı kaynaklarını da kapsayan alan hâkimiyetine karşı Esad rejimi, Rusya ve İran'ın hamlesi milis yapıları öne sürmek olmuştur. Esad rejimi ve Rusya bölgede USG unsurları ve rejim yanlısı aşiret güçleriyle bir varlık gösterirken İran ise bu unsurları bölgedeki YSG birlikleri ve Şii milis güçleriyle desteklemektedir.

Deyrezzor'da kuzeyden güneye bir hat üzerinde binlerce İran destekli milis hem YPG/SDG'ye karşı bir duvar oluştururken hem

de Irak-Suriye lojistik hattının İran adına açık kalması görevini üstlenmektedirler. En kuzey olan Tebni'de Bakır Tugayı ve Kudüs Tugayı konuşlanmaktadır. Kebacib'de Kudüs Tugayı ve Fatımi Tugayı, Huseyniye'den Bokrus'a kadar olan bölgede Bakır Tugayı, HNH, Ketaib İmam Ali, muhtelif Haşdi Şabi unsurları, Zeynebbiyyun Tugayı unsurları bulunmaktadır. Aynı gruplar bölgenin önemli milis merkezlerinden biri hâline gelmiş olan Mayadin'de de yoğun şekilde mevzilenmişlerdir. Irak-Suriye sınırının İran destekli milisler için birleşme noktası olan Elbukemal'de ise Abdal Hareketi, Tufuf Tugayı, Ketaib İmam Ali, KSS, Bedir Tugayları, HNH ve Kudüs Tugayı gibi içlerinde Irak kökenli grupların da bulunduğu yoğun bir milis varlığı bulunmaktadır.

Bölgedeki milisler sadece YPG/SDG'nin önüne hat çekmeyip aynı zamanda Tanf Üssü'ndeki ABD güçlerini de belli aralıklarla taciz etmektedir. Sihalarla hem 2021'de⁵⁴ hem

⁵³ "Foreign Forces Points in Syria End of 2021 and Beginning of 2022", *Jusoor For Studies*, 2022.

⁵⁴ "US base in Syria hit with suspected drone attack", *Al Monitor*, 2021.

İsrail, uygulanması zor ve bedelleri ağır olabilecek doğrudan bir kara müdahalesi yerine hava unsurlarıyla Suriye içerisindeki rejim ve İran hedeflerini vurma yolunu tercih etmiştir.

de 2022 içinde⁵⁵ Tanf Üssü hedef alınırken bu saldırılar failleri tarafından üstlenmemiştir. Yine de açık kaynaklara yansıyan veriler fail olarak İran destekli milis güçleri göstermektedir.⁵⁶ Amerikan karar alıcıları aynı şekilde düşünmektedir ki 2021⁵⁷ 58 ve 2022'de⁵⁹ çeşitli operasyonlarda bölgedeki İran destekli milisleri doğrudan hedef almışlardır. ABD saldırılarında KSS ve Ketaib Hizbullah başta olmak üzere farklı gruplardan İran destekli milisler etkisiz hâle getirilirken artan İsrail hava saldırıları da göz önüne alındığında bölgede İran-ABD-İsrail üçgenindeki dolaylı çatışmanın bir süre daha milis güçler üzerinden verilecek cevaplarla devam edeceğini söylemek mümkündür.

İsrail-İran rekabetine bakıldığında ise burada İran'ın dengeleyen değil dengelenen aktör olduğu görülmektedir. İsrail'in Suriye içerisinde ABD'nin aksine doğrudan askerî varlığı olmadığı gibi YPG/SDG gibi milis ortakları da bulunmamaktadır. Önce Hizbullah'ın savaş sahasına girişi ardından Iraklı milisler ve İran Devrim Muhafızları'nın dahliyle Suriye sahası İsrail'in tehdit olarak gördüğü silahlı unsurlar için bir

eğitim ve yerleşim merkezi hâline gelmiştir. Bu gelişme ise Tel Aviv'in dengeyi sağlamak amacıyla müdahalesini gerektirmiştir. İsrail, uygulanması zor ve bedelleri ağır olabilecek doğrudan bir kara müdahalesi yerine hava unsurlarıyla Suriye içerisindeki rejim ve İran hedeflerinin vurulduğu bir yolu tercih etmiştir. Bu yol, Trump döneminde ABD'nin bölgedeki İran karşıtı çizgisiyle örtüşünce İsrail tarafından daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Rusya için de artan İran nüfuzunu törpüleme işlevi sağlayan bu operasyonlar, Trump iktidarına kadar olan dönemde 2013 Mayıs haricinde oldukça nadir yapılmıştır. 2017'ye kadar sadece Şam bölgesini seyreker aralıklarla hedef alan İsrail hava saldırıları bu dönemden sonra sürekli katlanarak artmıştır. Öyle ki 2017 Ocak'tan 2022 Ağustos'a kadar geçen sürede gerçekleşen İsrail hava saldırıları, Suriye'de savaş başından bu yana gerçekleşen tüm İsrail saldırılarının yaklaşık %95'ini oluşturmaktadır.⁶⁰

İsrail 2017'de 27 kez hava saldırısı düzenlerken bu saldırılarda Şam'daki hedeflerin haricinde Masyaf (Hama), Hasyaa (Humus), Halep, Elbukemal (Dey-

⁵⁵ "U.S. reports drone strikes on Tanf base in Syria, no casualties", *Washington Post*, 2022.

⁵⁶ Michael Knights, "Kataib Hezbollah's Role in the August 15 al-Tanf Attack", *The Washington Institute*, 2022.

⁵⁷ "ABD, İran destekli Şii milis güçlerden Ketayib Seyyid eş-Şuheda ve Ketayib Hizbullah unsurlarına hava saldırısı düzenledi", *Suriye Gündemi*, 26 Şubat 2021.

⁵⁸ Amanda Macias, "U.S. releases footage of airstrikes in Iraq and Syria at fragile moment for Iran nuclear talks", *CNBC*, 28 June 2021.

⁵⁹ "US carries out raids in Syria on 'Iran-linked' targets", *Al Jazeera*, 24 August 2022.

⁶⁰ <https://sami-r.carto.com/maps>, "Israeli strikes in Syria", Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

rezzor), Kuneytra ve Dera'da hedefler vurularak Şam'ın ötesine uzanmaya başlamıştır. 2018'de yine aynı sayılarda saldırı Şam, Hama, Humus ve Kuneytra'ya ek olarak Lazkiye ve Suveyde'nin de vurulmasıyla sonuçlanırken bu saldırılarda bölgede İran tarafından kullanılan üsler ve tesisler özellikle hedef alınmıştır.⁶¹ ⁶² 2019'da saldırıların sayısı 50'ye yaklaşırken bu saldırıların 8'inde Şam Havaalanı ve çevresi vurulmuştur. Bu dönemki saldırılarda Elbukemal'de İran unsurları tarafından kullanılan binalar hedeflenirken⁶³ ayrıca Şam'da konuşlu İran destekli askerî unsurlar da hedef alınmış ve içlerinde Devrim Muhafızları unsurlarının da bulunduğu milisler öldürülmüştür.⁶⁴ İsrail ayrıca Elbukemal'in doğusunda sınırın Irak tarafında bulunan el-Kaim'de de Haşdi Şabi'ye bağlı unsurları vurarak⁶⁵ Elbukemal'in İran milis hattı için nasıl bir istasyon işlevi gördüğünün farkında olduğunu göstermiştir.

Covid-19 pandemisinin başladığı 2020'de İsrail saldırılarda hız kesmemiş aksine senelik saldırı sayısını 60'ın üzerine çıkarmıştır. Bu saldırıların yine 8 tanesi Şam Havaalanı ve çevresinde İran tarafından kullanıldığı düşünülen binaları hedef almıştır. İsrail ek olarak, İran destekli milislerin çöl bölgesinde IŞİD'e karşı operasyonlarda çokça konuşlandıkları Suhne ve Kebacib bölgelerini de hedef alarak İran destekli unsurları havadan zayıflatmayı amaçlamıştır. İsrail Şam'da İran destekli milislerin kalbi konumundaki Seyyide Zeyneb bölgesini,⁶⁶ Elbukemal'de Şii milisler tarafından kul-

lanılan İmam Ali Askerî Üssü'nü⁶⁷ ve Halep'te İran destekli güçlere füze üreten bir fabrikayı vurarak⁶⁸ Halep-Şam-Deyrezzor hattında tüm ülkeyi kapsayan geniş bir operasyonel kapasite şovu yapmıştır.

2021 yılında 65 saldırı gerçekleşirken Deyrezzor, Humus, Lazkiye ve Tartus'ta saldırı yoğunluğu artmıştır. Bu saldırılarda İran destekli milisler, İran'a ve bağlı güçlere ait üsler ve lojistik konvoyları hedef alınırken İsrail kaynaklarının iddiasına göre 2021'deki İsrail saldırılarında Tahran'ın bölgede kullandığı kara, hava ve deniz lojistik koridorları %70 oranında işlev kaybı yaşamıştır. İsrail Genelkurmay Başkanı Korgeneral Aviv Kochavi saldırılarda İran'ın kaçakçılık rotalarının hedef alınması sonucu Suriye'ye giren silah ve mühimmatta azalma görüldüğünü iddia etmiştir.⁶⁹ 2022'nin ilk 8 ayında ise İsrail saldırıları 50'yi aşarken Şam Havaalanı, Kuneytra, Masyaf ve Tartus en yoğun vurulan hedefler olmuştur. Kuneytra seçimi, İran destekli unsurlar ve rejime İsrail'in Golan'da hazır olduğunu hatırlatma vazifesi görürken Masyaf, Tartus ve Şam Havaalanı saldırıları ise İran destekli unsurların lojistik ve silah üretimi merkezlerinin hedef alınmaya devam edeceğinin göstergesi olmuştur.

Tahran'ın Türkiye'ye yönelik siyasetinde ise milislerin bir dengeleme aracı olarak kullanıldığı bölgeler İdlib ve Halep olmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan askerî müdahalede bulunduğu 2016'dan önceki süreç-

⁶¹ <https://twitter.com/QalaatAlMudiq/status/1018851669168283648>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

⁶² <https://twitter.com/QalaatAlMudiq/status/995241720349691905>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

⁶³ <https://twitter.com/ImageSatIntL/status/1171105697976553478>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

⁶⁴ <https://airwars.org/civilian-casualties/issy005-november-19-2019/>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

⁶⁵ "Israel blamed as deaths reported in airstrike on pro-Iran Iraqi militia", *Times of Israel*, August 2019.

⁶⁶ <https://twitter.com/QalaatAlMudiq/status/1254691115367792640>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

⁶⁷ "Secret airstrike destroys Iran's Albukamal base", *The Jerusalem Post*, March 2020.

⁶⁸ "Israeli intel firm: Friday airstrikes in Syria hit missile production facility", *The Times of Israel*, September 2020.

⁶⁹ "İsrail Genelkurmay Başkanı: 2021'de İran'ın Kaçakçılık Yollarına Darbe Vurduk", *Suriye Gündemi*, Aralık 2021..

Türkiye, İdlib'de ve Afrin'de söz konusu milislere sert şekilde karşılık verse de İran, İdlib'de ve özellikle bugün Tel Rıfat'ta milislerini TSK ve SMO'yu taciz aracı olarak kullanmaya devam etmektedir. Tel Rıfat'ı hedef alan olası bir operasyonda TSK ve SMO'nun İran destekli milislerle karşı karşıya gelmesi sürpriz olmayacaktır.

te Tahran-Ankara rekabeti İran destekli milisler ile Suriyeli muhaliflerin mücadelesi üzerinden gerçekleşmiştir. Sonraki süreçte ise Türk askerî unsurları sahada dönem dönem doğrudan İran'ın milis unsurlarıyla karşı karşıya gelmiştir. Rusya'nın ardından Türkiye'nin de doğrudan sahaya inmesi Tahran'ı Suriye'de geriplanda kalma korkusuyla yüzleştirmiştir. Aralık 2016'da uzun yıllardır kuşatma altında olan Halep'te insani trajedinin önüne geçilmesi amacıyla Türkiye ile Moskova'nın şehrin tahliyesi üzerine müzakerelerde bulunması ve İran'ın masa dışında tutulması Tahran'ın milisleriyle denkleme dâhil olmasına yol açmıştır. İlk etapta Halep'te kuşatmada rol alan Hizbullah ve HNH milisleri tahliye konvoylarının kuşatma bölgesinden çıkışına engel olmuşlardır.⁷⁰ Rusya'nın talebinin ardından geçişlere izin verilen konvoylar bu kez geçiş esnasında İran destekli milis güçlerin konuşlandığı mevzilerden açılan ateşle vurulmuş ve sivil ölümler gerçekleşmiştir.⁷¹ Aralık sonunda Türkiye ile Rusya'nın garantörlüğünde gerçekleşen ateşkes mutabakatının ilanında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ga-

rantör ülkelerin Türkiye ve Rusya olduğunu vurgularken bir yandan da İran'ın başta Hizbullah olmak üzere Şii milisler üzerinde nüfuzunu kullanarak ateşkes çabalarına katkı vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷²

Ankara ve Tahran arasındaki gerginlik, Türkiye'nin İdlib'e asker sokarak bölgede gözlem noktaları kurmaya başlamasıyla daha da artmıştır. Şubat 2018'de Halep kırsalındaki el-Eis bölgesinde gözlem noktası kurmak üzere hareket hâlinde olan TSK konvoyuna bölgenin doğusunda Şii milislerin kontrolündeki bölgeden roket ve havan toplarıyla saldırı düzenlenmiş ve TSK şehit ve gaziler vermiştir.⁷³ Aynı günlerde TSK'nın Afrin'de YPG/PKK'yı hedef alan Zeytin Dalı Harekâtı devam ederken rejim adına Nubl ve Zehra'dan hareket eden Bakır Tugayı öncülüğündeki bir kısım YSG unsurları Afrin'e doğru hareket etmiştir.⁷⁴ Ankara, YPG/PKK ile birlikte Afrin'de kendisine karşı duran her unsurun meşru hedef olacağı uyarısı karşılık bulmayınca düzenlediği hava operasyonu ile 30'dan fazla İran destekli rejim unsurunu etkisiz hâle getirmiştir.⁷⁵

⁷⁰ "İran destekli milislerden Halepli sivillerin tahliyesine engel", *Anadolu Ajansı*, Aralık 2016.

⁷¹ "Şii milisler Halep'te tahliye konvoyuna ateş açtı", *Anadolu Ajansı*, Aralık 2016.

⁷² Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Basına Yaptığı Açıklama, *MFA*, 30 Aralık 2016.

⁷³ "Türkiye'nin El Eis'teki gözlem noktasına saldırıda 1 asker hayatını kaybetti, 5 asker ve 1 sivil yaralandı", *BBC Türkçe*, 6 Şubat 2018.

⁷⁴ Aymenn Jawad Al-Tamimi, "Who are Liwa al-Baqir, the pro-regime unit seeking to enter Afrin?", *MECRA*, 2018.

⁷⁵ "Turkish air strikes kill dozens of pro-regime fighters in Syria's Afrin", *France 24*, March 2018.

ve Afrin'e gelebilecek olası bir rejim desteği-nin önünü tamamen kesmiştir.

İdlib'de Rusya'nın havadan desteği ile rejim ve İran'ın karadan ilerlemesine karşı SMO TSK'nın desteği ile direnç göstermiştir. TSK'nın İdlib'de Rus-rejim saldırısı sonucu 33 şehit verdiği saldırının ardından Türkiye Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. İnsansız hava araçlarının yoğun olarak kullanıldığı bu harekatta İdlib'deki rejim unsurları hedef alınırken aynı zamanda İran destekli milisler de vurulmuştur. TSK'nın düzenlediği hava operasyonlarında Hizbullah ve Zeynebiyyun Tugayı milislerinden onlarca öldürülmüştür.⁷⁶ Türkiye İdlib'de ve Afrin'de söz konusu milislere sert şekilde karşılık verse de İran, İdlib'de ve özellikle bugün Tel Rifat'ta milislerini TSK ve SMO'yu taciz aracı olarak kullanmaya devam etmektedir. Tel Rifat'ı hedef alan olası bir operasyonda TSK ve SMO'nun İran destekli milislerle karşı karşıya gelmesi sürpriz olmayacaktır.

İran'ın Rusya ile rekabetine bakıldığında ise güney ve doğu Suriye'nin faal rekabet sahaları olduğu görülmektedir. Rejim ordusu içerisinde 4. Zırhlı Tümen yapılanmasına karşı Rusya'nın kurup finanse ettiği 5. Kolordu yapılanması bulunurken milis yapıları hususunda Moskova rekabette Tahran'ın gerisinde kalmıştır. İran'a kıyasla bölgedeki yerel aktörlere temas ve nüfuz hususunda tarihi ve dinî dezavantajlara sahip olan Rusya, bu eksikleri gidermek ve bir kısım milis güçleri yanına çekmeye çalışmaktadır. Tuğgeneral Suheyl Hassan komutasındaki 25. Özel Görev Tümeni (Kaplan Kuvvetleri), aynı zamanda İran ile de ilintili Kudüs Tugayı, Hama bölgesindeki Hristiyan milis yoğunluklu USG grupları ve Dera'da rejim ile uzlaştırılan eski muhalif unsurlar Rusların kendi askerî güçleri ve paralı asker şirketleri haricinde sahadaki iş birlikçileri konumundadır.

Rusya'nın İran ile arasındaki rekabetin en sert yaşandığı bölge olan Dera'da Rusya, ateşkes ve uzlaşının garantörü olarak eski muhalif güçler üzerinden bölgeye kök salmaya çalışmıştır. Suriye'de halk ayaklanmasının doğduğu vilayet olan Dera, ayaklanmanın ilk günlerinden itibaren rejimin sert müdahalelerine sahne olmuş ve iç savaşın patlak vermesinin ardından sıcak bir cephe olarak uzun yıllar savaşın gündeminde yer almıştır. Rejim ile muhalifler arasındaki çatışma durumu 2018'de muhalif güçlerin Rusya'nın garantörlüğünde rejimle mutabakat imzalaması sonucu yeni bir evreye geçmiştir. Ateşkes sağlanması ve eski muhaliflerin artık rejim cephesi için düşman unsur olmaktan çıkması amacı taşıyan bu mutabakat, uygulamada Rusya'nın eski muhalifleri kendi uzantısı olarak devşirmesi sonucunu doğurmuştur. Buna karşın İran'ın da rejim içerisinde kendisine yakın unsurlarla Dera'yı baskılamaya başlaması fazla uzun sürmemiştir. Rejim ordusu içerisinde Rusya tarafından inşa edilen 5. Kolordu, Dera'daki Moskova hamlelerinde çatı işlevi görmüştür. Eski muhalif unsurlar Ahmet el-Avde'nin liderliğinde 5. Kolordu'nun altında 8. Alay adıyla faaliyet gösterirken rejim, İran'ın baskısıyla 5. Kolordu'nun aksine 8. Alay'ı "resmen" tanımamıştır. Tahran 4. Zırhlı Tümen ve Hizbullah ile Dera'yı kısıp alırken bir yandan da suikastlar yoluyla eski muhalif unsurları hedef almıştır. Bu tacizlere eski muhaliflerden de suikastlar yoluyla karşılık gelmesi, Dera'yı güven ve istikrarın olmadığı kaos ortamına tekrar döndürmüştür. İran'ın kendi desteklediği milisler üzerindeki kontrol ve etkisine 8. Alay unsurları söz konusu olduğunda sahip olamayan Moskova, ülkenin farklı cephelerinde çatıştırmaya ikna edemediği Deralı eski muhaliflere desteğini yavaş yavaş azaltmak durumunda kalmıştır. 4. Zırhlı Tümen, Hizbullah ve Ebu'l Fazl el-Abbas Tugayı milisleri Dera merkezindeki

⁷⁶ Joe Truzman, "Turkey's Operation 'Spring Shield' delivers blow to Hezbollah", *Long War Journal*, March 2020.

Dera el-Beled mevkisini hedef alan saldırılarını 2021'de arttırmış ve sert bir kuşatmanın ardından eski muhalif unsurların tavizler verdiği yeni bir ateşkese ulaşmışlardır.⁷⁷

Rusya hâlen Dera vilayetinde nüfuz sahibi olup bölgeden tamamen çekilmemiştir. Bölgedeki rejim istihbarat unsurları da dâhil olmak üzere çeşitli rejim milislerinin Moskova ile yakın teması sürmektedir. Buna karşın 8. Alay üzerinden denenen eski muhaliflerden tamamen Rusya kontrolünde bir güç yaratma planı İran'ın hamlesiyle boşa düşmüştür. Doğuda Deyrezzor'da ise Rus destekli güçler ile İran destekli güçler IŞİD'e karşı çöl bölgesi boyunca iş birliği hâlinde olmuşlardır. Lakin İran'ın operasyonel liderlik arzuları Rusya açısından rahatsızlık yaratmaktadır.⁷⁸ Rusya, bölgede

USG unsurları ve 5. Kolordu üzerinden varlık gösterirken yerelde de nüfuzunu arttırmak için Deyrezzor aşiretleriyle temaslar gerçekleştirmiştir. Lakin Deyrezzor'da milisler, STK'lar ve kültür merkezleri gibi araçlar üzerinden kök salan Tahran, bu cephede de Rusya'ya karşı avantajlı konumdadır. Rusya'nın Ukrayna müdahalesinin maddi etkilerinin Suriye'deki Rus uzantısı milisleri etkilemeye başladığı görülmektedir. Maaşları hususunda sorunlar yaşayan bazı milislerin taraf değiştirerek İran destekli gruplara katılmaya başladığı görülürken⁷⁹ Moskova'nın rekabette geri kaldığı bölgelerde kısa vadede dengeyi kendi lehine bozması zor görünmektedir. Bu dezavantajlı durum, Moskova'nın İran unsurlarını hedef alan ABD-İsrail saldırılarına bir süre daha sessiz kalacağı anlamını taşımaktadır.

⁷⁷ Gürkan Demirhan, "Dera Bölgesinde Yaşananlar", *Suriye Gündemi*, Eylül 2021.

⁷⁸ Nicole Grajewski, "The Evolution of Russian and Iranian Cooperation in Syria", *CSIS*, 2021.

⁷⁹ Waleed Abu al-Khair, "Russia-backed militias in Syria feel the pinch as focus shifts to Ukraine", *Caravanserai*, 2022.

⁷⁷ Gürkan Demirhan, Dera Bölgesinde Yaşananlar, *Suriye Gündemi*, Eylül 2021.

⁷⁸ Nicole Grajewski, The Evolution of Russian and Iranian Cooperation in Syria, *CSIS*, 2021.

⁷⁹ Waleed Abu al-Khair, "Russia-backed militias in Syria feel the pinch as focus shifts to Ukraine", *Caravanserai*, 2022.

İLLEGAL FİNANSMAN VE MİLİS LOJİSTİĞİNİN GÜVENLİĞİ

Güney Halep'te öldürülen Fatımi Tugayı milislerinin İran'daki cenaze törenlerinden bir kare

Tahran için Suriye'deki milis varlığı İran-Irak-Suriye-Lübnan hattının hayatta kalabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Haseke kırsalında Tel Sefuk sınır bölgesi çevresi -özellikle Irak tarafı- Deyrezzor vilayetinde Tebni, Hüseyniye, Salhiye-Deyrezzor, Hatla, Maarrat, Mazlum, Kuşham, Muhasan, Bokrus, Mayadin, Mahkan, Kurayya, Ashara, Sebikhan, Cala, Elbukemal, Kebacib, Şula ve Badiye adlı belde-lerden oluşan çöl bölgesi, Humus'ta Suhne, Tedmür, Arak, T4 Askeri Üssü Kuseyr bölgelerinde yoğun İran destekli milis varlığı, İran'ın lojistik hatlarını orta ve doğu Suriye'de tahkim etmektedir. Batı ve kuzeyde ise Halep, İdlib ve Hama'nın kırsal bölgeleri, Lazkiye, Kuneytra, Şam, Rif Şam bölgesi ve Dera'nın büyük kısmında sahada İran destekli milisleri görmek-
teyiz. On binlerce milis, İran'ın İran-Lübnan lojistik hattının güvenliğini karadan sağlarken aynı zamanda Tahran için büyük bir maliyet doğurmaktadır. Hâlihazırda Esad rejiminin içinde bulunduğu yıkıcı ekonomik darboğaz

zaten rejimin destekçileri olan İran ve Rusya'yı zorlarken kendisi de ekonomik olarak parlak günler geçirmeyen Tahran'ın sahada nüfuzu için beslediği milislere ve ortağı rejime alternatif bir finans kaynağı bulması gerekmiştir. Son dönemde çevre ülkelerde gerçekleşen operasyonlar ve Suriye kaynaklı haber ve deliller bu finansmanın en önemli ayağının şu an için uyuşturucu kaçakçılığı olduğunu göstermektedir.

Başta Ürdün, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Türkiye gibi bölge ülkeleri olmak üzere faaliyet gösteren Suriye merkezli uyuşturucu ağı için Lazkiye Limanı hayati önem taşımaktadır.⁸⁰ 2020'de 3,5 milyar USD, 2021'de ise 6 milyar USD değerindeki Suriye orijinli uyuşturucu maddenin Suriye dışarısında çeşitli ülkelerin güvenlik güçleri tarafından yakalanması bölgede inşa edilen uyuşturucu ekonomisinin boyutlarını gözler önüne sermektedir.⁸¹ Hizbullah'ın başat aktör olarak ön plana çıktığı

⁸⁰ Martin Chulov, "A dirty business": how one drug is turning Syria into a narco-state", *The Guardian*, 2021..

⁸¹ Charles Lister, "We cannot ignore Syria's emergence as a narco-state", *Middle East Institute*, 2022.

bu illegal finansman sürecinde Lazkiye-Kuseyr-Kalamun-Şam-Dera-Suveyde hattı hem üretim hem de dağıtımda (karadan ve denizden) kullanılmaktadır. Üretim ve dağıtım sürecinin başında ise Hizbullah ve 4. Zırhlı Tümen bulunmaktadır. Hizbullah'ın uyuşturucu finansmanına ulaşması İsrail açısından tehdit olarak algılanırken Ürdün sınırının bu lojistik hattının aktif bir

kapısı olması da Amman'ı rahatsız etmektedir. Amman, bu tehdidin ortadan kalkması amacıyla Şam ile uzun yıllardır bozuk olan ilişkileri yeniden normalleştirmiş olsa da uyuşturucu kaçakçılığı dalgasında herhangi bir yavaşlama olmamıştır. Bu durum, Ürdün sınır muhafızlarının Ürdün-Suriye sınırında kanlı çatışmalara girmesine yol açmıştır.⁸²

⁸² "Jordan kills 27 smugglers on Syria border in largest operation since 2011", *Anadolu Ajansı*, 2022.

SONUÇ

İdlib'de etkisiz hâle getirilen Hizbullah milislerinin tabutları

Tahran, savaşın ilk yıllarında parçalanmanın eşiğine gelen ve sahada yoğun kayıplar veren rejim ordusunun açıklarını kapatmak ve rejimi ayakta tutmak amacıyla Suriye iç savaşına milisler vasıtasıyla müdahil olmuştur. Takip eden senelerde savaşın seyri değişip denge rejim ve müttefikleri lehine bozulduğunda ise milislerin işlevleri de değişim göstermiştir. İran, Suriye savaşını Doğu Akdeniz'e ulaşma ve kesintisiz bir silahlı güç hattı oluşturma hedefine ulaşmakta bir fırsat olarak kullanınca artık karşısında sadece Suriyeli muhalifleri değil kendisini bölgede dengelemeye çalışan bölgesel/küresel aktörleri de bulmuştur. Bu gelişme, savaşın yoğunluğunun azalmasına rağmen İran'ın ülkedeki milis yapılanmasında azalmaya gitmeyip aksine söz konusu güçleri sürekli yenilemesine yol açmıştır. Halep ve Şam başta olmak üzere Suriyeli muhaliflere ve IŞİD'e karşı çatışmalarda boy gösteren milisler, 2022 itibarıyla kuzeyde Türkiye, doğuda ABD, güneyde ve doğuda Rusya askerî varlıklarına karşı bir denge aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İran destekli milislerin bu yoğun varlığı, Suriye içerisinde askerî varlığı bulunmayan İsrail'in de hava saldırıları aracılığıyla

bu denge mücadelesine katılmasına yol açmaktadır.

Rejimi ayakta tutmak ve İran'ın bölgesel rakiplerini karada dengelemek için eğitilen ve donatılan milis unsurların ortaya çıkardığı mali yükün karşılığında ise başta uyuşturucu kaçakçılığı olmak üzere illegal yollar genel bir uygulama olarak gözlemlenmektedir. Rusya'nın Ukrayna savaşından ötürü Suriye'deki maliyetleri kısma yoluna gitmesi, İran'ın doldurmaya istekli olduğu bir boşluk oluşturmuştur. Lakin Tahran'ın günden güne artan milis varlığı bahsi geçen aktörlerin geri adım atmasına yol açmaktan ziyade yapılacak karşı hamlelerin sertliğine yol açabilir. Türkiye'nin İdlib ve Halep'teki olası askerî harekâtına karşı bölgedeki İran destekli milislerin taciz ve tehditleri, ABD'nin askerî varlığına dair taciz saldırıları ve İsrail'in her yıl daha da artış gösteren hava saldırıları yakın ya da orta vadede bu aktörlerin İran'a karşı daha sert ve belki de ortak hamleler yapması ihtimalini doğurmaktadır. İran destekli milisleri hedef alan ve rejimin varlığını derinden tehdit etmeyen hamlelerin Rusya tarafından da sessiz kalınmak suretiyle desteklenmesi muhtemeldir.

NOTLAR

[illegible]

www.orsam.org.tr

[orsamorgtr](https://www.youtube.com/orsamorgtr)